

PAPER DETAILS

TITLE: Yazir ile Nursi'nin Müttesabih Ayetleri Anlamaya Katkilari

AUTHORS: Suat YILDIRIM

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/153880>

Yazır ile Nursi'nin Müteşabih Ayetleri Anlamaya Katkıları

Suat YILDIRIM*

The Notions of Muhkam and Mutashabih (Clear and Ambiguous Verses) in the Exegesis of Yazır and Nursi

The notions of *muhkam* and *mutashabih* are very important part of Muslim Exegesis. The well treatment of them in the methodology of Exegesis paves way clearly to the interpretation of the Qur'an. This important potential (*muhkam* and *mutashabih*) is re-discovered by two late Ottoman scholars, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır and Bediüzzaman Said Nursi, and used in exegesis satisfactorily. In addition, they deal with the interpretation of these notions on philosophical and conceptual bases. According to them, *muhkam* and *mutashabih* are not static notions but they are very vivid tools in exegesis. They must accept that they will never consume all the meanings of the Qur'an and that, as long as they exist, they will continue to find new meanings. Apart from this, both exegetes' approach to these concepts (*muhkam* and *mutashabih*) completes each other's re-evaluation of them. This is especially very clear in their explanation of the definition of *muhkam* and *mutashabih*, their function in exegesis, their relation with the notion of the Qur'anic i'jaz etc. Finally, this article is also good way to show that there are still many original thinkers in Turkey who contribute to the Qur'anic studies greatly.

Key Words: Muhkam, Mutashabih (Clear and Ambiguous Verses), Yazır, Nursi

Anahtar Kelimeler: Muhkem, Müteşabih, Yazır, Nursi

Makalemizde muasır alimlerimizden Elmalılı M. Hamdi Yazır ile B. Said Nursi'nin müteşabih ayetleri nasıl ele aldıklarını incelemeye çalışarak Usul-i Tefsir ilminin önemli bir problematiğini teşkil eden bu konuya getirdikleri açılımı dikkatlere sunacağız. Aralarında tefsir ehlinde bazı kimselerin de bulunduğu geniş kitlenin müteşabihler hakkındaki telakkileri şöyle özetlenebilir: 1- Müteşabih, manası kapalı olup kesin maksadı anlaşılamayan ayetlerdir. 2- Buna binaen bu ayetlerin tefsir ve teviline girişmek doğru değildir. 3- Müteşabihler “yedullah”, “er-Rahmanu ale'l-arşi's-teva”, “men fi's-sema” gibi Allah Teala'ya mahluklarda bulunan bazı özellikler nisbet eden ve sayıları son derece az birkaç ayetten ibarettir.

Özellikle bu ikinci yaklaşım önce müteşabih ayetlerin sa- yaygın anlayıştaki müteşabih bunlar, misalleri çok az olan “hakiki müteşabihler” kısmın içinde yer aldığı bu kısım, bir kevnî meselelerden, uhrevî bahseden “izafî müteşabihler” Diğer taraftan, Allah Teala hitab etmekten münezzehtir. yacağı yersiz bir davranış, na Teşabüh problematiği, akli ve ayrılmaz ontolojik bir gerçe yansıtmış, lisanına yerleşmiş Kur'an da, haliyle müteşabih lendirilmesi halinde, insanla büyük bir nimet, hatta mucilmi her şeyi ihata eden Al müteşabihler bulunmaz ve dikkatlerini çekip onları uyar

Bu makalede düşüncelerin şekilde ele almakla yetinmey- leyi fikri ve felsefi yönden neredeyse mühmel, meskut, rın tefsir için büyük bir zengin- leimizde bunu göstereceğimi- tarifi, kapsamı, Kur'an-ı K- nevileri ve râsih alimlerin bu- rında dikkate değer açıklar- Kur'an tefsirini hissedilir ş- makalemizin, bir yandan so- müelliflerin pek bulunmadığı- ümit ediyorum.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

*müteşabihi*⁸ mütekabil değil, yekdiğerinin izahıdır.⁹ Bu son derece ilginç tespitlerle müfessirimiz bir bütün olarak Kur'an'ın hem muhkem hem de müteşabih olduğunu söylemektedir. Fakat burada asıl belirleyici olan muhatabın muhkem-müteşabih meselesine nereden baktığı konusudur. Yazır'ın bakış açısıyla değerlendirildiğinde bu ayetlerin (Hud, 1 ve Zümer, 23) birbirlerini tamamladığı görünmektedir. Şayet mesele ifadelerin delaleti açısından ele alınırsa bir mütekabiliyetin ortaya çıkacağını belirten Yazır konuyu şöyle özetlemektedir: 'Fakat nazmın delaleti itibariyle mülâhaza edildiği zaman muhkem ile müteşabih, zıd ve mütekabildirler. Şüphe yok ki manasını kat'iyetle bildiren muhkem, bildirmeyen gayr-ı muhkemdir. Ali İmran suresinin 7. ayetinde geçen muhkem ile müteşabih mukabil olarak zikredilmektedir.' Hatta o ayetin sonunda yer alan te'vil kelimesinin de bu yorumu desteklediğini belirtmektedir.¹⁰

2. Müteşabihin kapsamını genişletmesi

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Yazır müteşabihatı tefsir anlayışının merkezine yerleştirdiği için söz konusu ayetlerin de kapsamını genişletmektedir. Bu çerçevede dikkati çeken en önemli nokta onun meseleyi bir usûlü fıkıhçı gözüyle ortaya koymasıdır. Bu yaklaşımın en açık örneğini Yazır'ın şu izahlarında görmek mümkündür: "Zahir mukabilinde hafî, nass mukabilinde müşkil, müfesser mukabilinde mücmel, muhkem-i has mukabilinde manay-ı ehassıyla müteşabih vardır. Binaenaleyh kitab, külliyetiyle mülâhaza olunduğu zaman, bu üslub-i hikmetle müteşabihatın muhkemata rücuu haysiyetiyle hepsi muhkemdir, *"la raybe fih"*¹¹, *"kitabun uhkimet ayatuhu"*¹² dur. Bilakis bu hikmete muhalif olarak müteşabihat ümmü'l-kitab farz edilir de muhkematın müteşabihat ile te'viline gidilirse o zaman da hepsi müteşabih olur. *"Kitaben müteşabihi mesani tekşâ'irru minhu cüludü'llezine yehşavne rabbehüm"*¹³ hükmü tezahür eder"¹⁴. Görüldüğü üzere burada hafî, müşkil ve mücmeli müteşabih kapsamına dahil ederek genişletme cihetine gitmiştir. Şu halde Kur'an'da hafî geldiğinde onu zahir

ışığında, müşkil geldiğinde müfesser ışığında, manay-ı ehassıyla has ışığında anlamaya çalışır ve izale olunabilir.

Burada bir husus dikkat çeker. Ona göre anlamaya çalışmak, müfessirimiz, nakl ettiğimiz mezkûr müteşabihe irca edenler hakkındaki istişhad etmesi tereddüde yer bırakmayan ayette, ayetlerinin belağatta, hâfî ve müteşabih itibariyle Kur'an medh olunması şeklinde olarak müteşabih söz konusu ayet-i kerimenin, muhkemi isteyenleri kınayan *"fe emme minhu teşabehe minhu..."*¹⁶ olduğunu

3. Müteşabihin hikmet-i

Müfessirimiz, ilahi kitapların vehhüme kapılmanın doğru olduğunu bildirmekte olduğunu öncelikle meseleye

¹⁵ Zümer suresi, 23.

¹⁶ Ali İmran suresi, 7; Bir başka yerde "Bir lafzın mücerret sıgasına nass bulunabilir. Fakat bunlar karineye mukabil kat'i olur. Eğer bu mana kelamı ifade etmiş ise nass olur. Bunda artık bulunabilir. Nihayet nesih ihtimali bildirir- bu da manay-ı hassıya ameldir. İndettearuz akva tercihi. Bunlara mukabil, bir lafzın manasıyla gizlenmiş bulunursa hafî, edemeyeceği, edenlerin de teemmüli istiare-i bediye bulunması gibidir. *müşkil*, şığa müteaddit manalarla bulunmaz ve fakat bir beyan muradı anlamak ümidi münkatil bir çoğu böyle kesret-i meânide zarları kamaştırır..." (Yazır, 2, 1036).

⁸ Zümer suresi, 23.

⁹ Yazır, 2, 1037

¹⁰ Yazır, 2, 1037.

¹¹ Bakara suresi, 2.

¹² Hud suresi, 1.

¹³ Zümer suresi, 23.

¹⁴ A.g.e., 2, 1036.

cihetinden yaklaştığı görülmektedir. Buna göre söz konusu olumsuz yaklaşım Yüce Yaratıcı'nın bilgisini sınırlandırmak ve dondurmakla eşdeğer kabul edilmektedir. Müteşabihatın yokluğunun insan açısından büyük sorunlar doğuracağına dikkat çeken Yazır konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Zira böyle bir tasavvur, cereyan-ı vücudun inkıtını veya suret-i vahide altında yeknesak ve camid bir tevalisini ve malumat-ı ilahiyyenin tenahisini farz etmek veya bütün namütenahiliği ile ve bütün hayatiyetiyle malumat-ı ilahiyyenin muhkem bir surette beşere talimi ve Allah Teala'ya bir şerik ve nazir ihdası mümkün olduğunu tevehhüm eylemek ve yahut Allah Teala'nın ilm-i beşeri sabit bir nokta-i tenahide tevkif edip **malumat-tan mechulata**¹⁷, noksandan kemale doğru ebedi bir hayata müteveccihen ilerlemesine mani olması lazım geleceğini iddia etmek, hasılı feyz-i ilahide buhl istemektir.”¹⁸ Yazır'ın bu enfes yaklaşımının arkasında Kur'an hakikatlerinin tarih üstü kabulü yatmaktadır. Ona göre Kur'an'ı her zaman ve zemine taşıma bizzat Allah'ın (cc) müteşabihatla gerçekleştirdiği önemli bir konudur. İlmi sınırsız Allah (cc) sınırlı varlıkları geçmişin birikimi ile yarınlara yönlendirmektedir. Bu Yazır'a göre dünyadan ahiret için istifadeyi bile kapsamaktadır. Özetle ifade etmek gerekirse müteşabihatın Kur'an'da varlığı Yüce Yaratıcı'nın (cc) kullarını kıyamete kadar devam edecek olan terakki sürecinde istifade ettirmesi içindir. Bu nedenle müellif müteşabihatın devamında her şeyi ispatlayıp vuzuha kavuşturduğunu iddia etmenin cehaletten başka bir şey olmadığını anlatır.

Yazır müteşabihatın farklı faydalarından da bahsetmektedir. Mesela o açık bir şekilde dillendirilmesi edeb, ahlak ve hikmete uygun olmayan bazı meselelerin üstü kapalı bir tarzda bildirilmesinin daha güzel ve etkili olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Yazır hayal sınırları içinde insanın ifade edemediği pek çok mana ve hakikatın olduğunu, fakat bunlar muhkem olmakla birlikte müteşabih misallerle sezdirildiğini bu nedenle bugün anlamayanların yarın anlayacaklarını belirtmektedir.¹⁹ Böylece müteşabih insanın terakkisinde her açıdan rol oynamaya devam etmektedir.

¹⁷ Metinde böyledir. Zannedersem burada br zühul bulunmakta olup siyaka göre: “meçhulattan malumata” olması gerekmektedir.

¹⁸ Yazır,2,1042–1043

¹⁹ A.g.e, 2, 1038–1039

Son olarak müellifimiz m arasında ilişki kurmakta ve ş

“Hükema derler ki: İlmin b irşad ve hidayetinde bidayetinde teshiriyyesi vardır”²⁰. Bunun önemlidir. Merakla başlayıp hayreti nispetinde konuya d ilgili en ufak ayrıntıları bile bakış atf etmekle konuyla sık zihninin ihata edemediği ta renmeye ihtiyacı artar. Bilim uyandırılmazsa, genel bir bak

4. Müteşabihlerin sınıfları

Yazır müteşabihatı farklı onun hukukçuluğunun ağır manay-ı muhkem etrafında üzere müterettib müteaddit i veya işkal ve hafa ile calib- müteşabih, müteşabih maiye kısım müteşabihler, muhkem muhkem manalar, çeşitli aşan, birbiri üzerine bina ed etmeleri sebebiyle mücmel ve

Müteşabihat olgusunu bu miz bu tasnifteki hafî, müş inceleme ve üzerinde yoğun lirtmektedir: “Hasılı aksam-ı müşkilin hükmü, bununla be bir beyan-ı tefsire intizar ve t Allah'a tefviz ile ilticadır”²².

²⁰ A.g.e., 1,159.

²¹ Yazır,2,1038.

²² A.g.e., 2,1039.

Müfessirimizin yaptığı ikinci tasnif ise daha önceki alimler tarafından da dile getirilmektedir. Fakat Yazır'ın meseleyi oldukça derli toplu sunduğunu müşahade etmekteyiz: 'Lafız cihetinden müteşabih, mana cihetinden müteşabih, her iki cihetten müteşabih. 1- Lafız cihetinden müteşabih ya elfaz-ı müfredede veya kelim-ı mürekkebedir. Elfaz-ı müfrededeki mesela "ebben", "yeziffun" gibi garabetten veya "yed" ve "ayn" gibi iştirakten neş'et eder. Kelam-ı mürekkebedeki: a) ya ihtisardan b) veya bastan c) veya hususiyet-i nazımdan olmak üzere üç kısımdır. 2- Mana cihetiyle müteşabih evsaf-ı ilahiye ve evsaf-ı ahiret gibi hissi veya gayr-ı hissi bir suret-i misaliyyesine malik olamadığımızdan dolayı tasavvuruna yetişemeyeceğimiz maanidir. 3- Her iki cihetten müteşabih başlıca beştir: a) Umum veya husus gibi kemmiyyet cihetinden, b) vücub veya nedib gibi keyfiyyet cihetinden, c) nasih veya mensuh gibi zaman cihetinden, d) mekan cihetinden veya e) ayetin nazil olduğu adet cihetinden -ki "*Leyse'l-birre bi en te'tu'l-büyute min zuhuriha*"²³ gibi- filin sıhhat-u fesadındaki şurut cihetinden."²⁴

5. Müteşabihin işlevlerini bildirmeye katkısı

Müteşabih ayetlerin işlevleri konusunda müfessirimiz şu orijinal vurguyu yapar: 'Müteşabihlerin, muhkem bir hakikati ihtiva ettiklerini unutmamak gerekir.'²⁵ Açıkça görüldüğü üzere Yazır müteşabihati Kur'an'ın anlaşılabilir ya da manası kapalı bir parçası olarak görmez. Ayrıca o müteşabihin önemli bir işlevini ve insanlığın ayrılmaz bir parçasının olmasını şu rasyonel izahlarla ayrıntılı olarak bildirir:

"Meçhul meçhul ile şüphe şüphe ile hallolunmaz. Meçhulat, malumat ile ve o malumatın derece-i kuvveti ile mütenasib olarak hallolunur. Ta'lim-u irşad, malumat üzerine meçhulatı sezdirmek ve o meçhulatı malumata irca ettirmektir. Talibte malumat arttıkça, muallim, kuvvetine göre meçhulatı peyderpey sezdirir, ba'dehu hallettirir. Bu suretle meçhulü sezme de onu bilmenin bir şart-ı mütekaddimi olur. Cenab-ı Hak kullarına ilm-i hakkı böyle ihsan eder İbtida kendini ve gayri temyiz ettiren bir ilm-i muhkem bahş eder. Ba'dehu müteşabih bir halde meçhulatı sezdirir. Bunları kademe kademe muhkemata irca ettirerek malumat-ı yakiniyyeye tahvil eder (...)"²⁶.

Yazır'ın bu açıklamalarında onun ilim anlayışının da önemli bir yeri vardır. Bilinenlerden daha az bilinenleri tespit etme (istikra) yöntemini

müteşabihata uygulamaya çağıran onun yorum kuramında sezgi batını-irfâni gelenekteki çabalarladığı sezgi kişinin mütemadî bir lutf-u ilâhi olarak gelen bir nazarlara sunduğu bir başkaca sadece anlama ve onu hayal sınırsız bilginin sahibi Allah vasıtasıyla bilmediği kapıları beşerin müteşabihattan kurulan Başka bir ifadeyle Allah insanı fakat bu süreç hiç bitmemesi (olması) bir başka müteşabihati teşabühten kurtulamayan insan bitmeyen bir süreç olarak müteşabihati basit bir tefsir düzeyinde ele almaktadır. Bu görebiliriz:

"Muhkemattan sonra bile hakikat de ilm-i beşer için pek büyük bir

Bu pasajı dikkatle inceleyince fesini ve müfessirimizin onun maktan kendisini alamaz.

6. Müteşabihler konusunda

Müellifimiz, cumhura uyandıran "*rasihune fi'l-ilm*"²⁸ ayetinde Fakat az sonra açıkça söylemler başlar. Rasih alimlerin üzerin gibi İbn Abbas (r.a)'dan nakledilen birçoğunun bunu tercih edip sentezi halinde şöyle der: "İmeratib-i muhkemat ile meçhul olmayanları temyiz eder, fitne

²³ Bakara suresi, 189.

²⁴ A.g.e., 2,1039-1040.

²⁵ A.g.e., 2,1043.

²⁶ Yazır, 2, 1041.

²⁷ A.g.e.,2,1042.

²⁸ Ali İmran suresi, 7.

haddini bilir, ilm-i ilahiye tefviz edilmesi lazım gelenleri O'na tefviz eyler, imanı kamil, tarik-i ilimde kavi, temiz ve ince akıllı, doğru düşünmesini bilir ve sever, hasılı hikmete mazhar ulema'yı rasihinin hakk-u selahiyetidir.”²⁹

B. BEDİÜZZAMAN SAİD NURSI'NİN GÖRÜŞLERİ

Muasır alimlerimizden müteşabihat konusunda dikkate değer tesbitleri olan diğer bir zat B. Said Nursi'dir. Onun ağırlık verdiği müteşabihler, “izafi müteşabihler”dir³⁰. O bu adlandırmayı yapmasa da, yaptığı açıklamalardan böyle olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira o, Kur'anın kıyamete kadar gelecek bütün nesillere ve farklı seviyelere hitab eden bir kitap olup, müfessirlerin ilmi kapasitelerine göre, ayetlerin külli manalarının cüz'iyatlarını anlayabileceklerini, bütün o manaların ayetin hakiki veya mecazi manaları olduğunu belirtir³¹. Müellifimiz Kur'anın i'cazını anlatmaya ve onun aleyhinde ortaya atılan şüpheleri gidermeye özel önem veren biri olarak, müteşabihlere ihtimam göstermesi muhtemelen şu sebeplerden ileri gelmiştir: a) Kur'anın düşmanları bir tarafa, dostlarının bile bir kısmı müteşabihleri layıkıyla değerlendirememektedirler. b) Kur'anın i'cazını ispata vesile olan birçok müteşabih ayet vardır. c) Müteşabihler Kur'anın hitap dairesini genişleterek onun, bütün asırlara hitap etmesine vesile teşkil etmektedirler.

²⁹ Yazır, 2, 1045.

³⁰ Allah Tealanın, muhatapların anlayamayacakları şekilde onlara hitab etmesi akıldan uzak bir şeydir. Selefin ekserisinin, müteşabihlerin tevillerinin bilinmeyeceği fikrinde oldukları nakl edilir. Onların bundan maksatları şudur: “Müteşabihlerin ihata suretinde künhünü bilmek, ‘bundan murad-ı ilahi budur’ şeklinde kesin konuşmak doğru değildir.” Yoksa onlar, alimlerin o ayetleri tevil etmelerinin doğru olmadığını, o ayetlerden bir şey anlamamız mümkün olmadığını kask etmemişlerdir (Bu görüşte olanlar hk. Bkz. Subhi es-Salih, Mebahis, s.282). Zira bu kabil ayetler hakkında kendileri tarafından yapılmış teviller nakl edilmiştir. Müteşabihleri hakiki ve izafi müteşabih olarak ikiye ayırabiliriz. Hakikileri ihata suretinde, bütün yönleriyle anlamak hayli zordur. Hakiki müteşabihlerin en kapalı olan nev'i huruf-i mukatta'adır. Buna rağmen birçok müfessir onları bile teville teşebbüs etmişlerdir. Acizane kanaatimizce huruf-i mukatta'a dışındaki bütün müteşabihler “izafi müteşabihler”dir. Mahmud Şeltut da bu görüştedir (Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim, Kahire, 1960, s.68-69). İzafi müteşabihler çok fazla olup müfessirler kendi ilimleri nisbetinde bu ayetleri farklı şekillerde tefsir ederler.

³¹ Nursi, Mektubat, s.502.

1. Müteşabihin tarifine y

Bediüzzaman'ın müteşabih rehberimiz onun yaptığı tanımların rim'in *müteşabihat* denilen incelikleri görmek için avan birer gözlüktür”. “Müteşabih dir. Zira müteşabihat, ince hmesi pek yerinde ve konuyu dir. Zira meşhur tariflerinde değildir: Oysa müteşabihin meseleyi hemen herkese kola müteşabihlerin ilk bakışta kap elde etme halinde işin yerli y sınırlı olduğundan uzağı gör özel aletlerle mümkün olur benzer. Gözleri sağlam olan olanlar gerçeği ancak böyle temin edebilirler. Gözlüğe n oldukça fazla bir yekûn teşki düşmüştür. Diğer taraftan vermesi dikkate değer. Zira b aslında pek derin belağat yön rın “ince hakikatlerin suretle perde arasından gerçekleri on

2. Müteşabihlerin kapsan

Müellifimize göre müteşabih nettiklerinden daha fazla bir manalarının altında, mütea manalar da bu tabakalardan her asırda cüz'iyatı ve fertler zarar vermek şöyle dursun, a rirler.³³

³² Nursi, İşaratu'l-İ'caz, s.1230.

³³ Nursi, Şualar, s.1152.

Mezkur manayı, bir başka yerde, bir misale uygulayarak tafsilatlı şekilde şöyle açıklar: “Kur’an-ı Hakim’in cümleleri birer manaya münhasır değil; belki nev-i beşerin umum tabakalarına hitab olduğu için her tabakaya karşı birer manayı tazammun eden bir külli hükmündedirler. Her bir müfessir, her bir arif, o külliden bir cüz’ü zikrediyor. Ya keşfine, ya deliline veyahut meşrebine istinad edip bir manayı tercih ediyor. Mesela ehl-i velayetin ehemmiyetli virdlerinde zikir ve tekrar ettikleri “*Mereca’l-bahreyni yeltekiyan*”³⁴ cümlesinde daire-i vücub ile daire-i imkandaki bahr-i rububiyet ve bahr-i ubudiyetten tut, ta dünya ve ahiret bahirlerine, ta alem-i gayb ve alem-i şehadet bahirlerine, ta şark ve garb, şimal ve cenup-taki bahr-i muhitlerine, ta Bahr-i Rum ve Fars bahrine, ta Akdeniz ve Karadeniz ve boğazına, ta Akdeniz ve Bahr-i Ahmer’e ve Süveyş kanalına, ta tatlı ve tuzlu sular denizlerine, ta toprak tabakası altındaki tatlı ve müteferrik su denizleriyle üstündeki tuzlu ve muttasıl denizlere, ta Nil ve Dicle ve Fırat gibi büyük ırmaklar denilen küçük tatlı denizlerle onların karıştığı tuzlu büyük denizlere kadar manasındaki cüz’iyyatları var. Bunlar umumen murad ve maksud olabilir. Ve onun hakiki veya mecazi manalarıdır”³⁵. Müfessir Tahir İbn Aşur bu konuyu Tefsirinin mukaddimesinde ele alırken İbn Rüşd’ün *Faslu’l-Mekal*’inden şu sözünü nakl eder: “Müslümanlar ittifak etmişlerdir ki dinde olan bütün lafızların zahiri manalarına haml edilmeleri gerekmediği gibi, bütün lafızların da te’vil ile zahirlerinden uzaklaştırılmaları doğru olmaz”. O, müteakiben Kutbuddin Şirazi, Gazali, F. Razi, Ebu Bekr İbnu’l-Arabî gibi zatların tutumlarını aktarıp şu sonuca varır: “Mahlukların noksanlarından münezzeh olan Allah Teala’nın kelamının manaları, hakikate tam tetabuk eder. Binaenaleyh hangi ilim dalı olursa olsun, gerçek olup ayetle münasebeti de kurulabiliyorsa, insanların anlayışlarının ulaştığı veya ileride ulaşacağı nisbette, o ilmi gerçeğin ayetten murad edildiği kesindir. Arapça’da mümkün olan mananın dışına çıkmamak, delile dayanmaksızın zahiri manadan uzaklaşmamak, asıl mananın dışına çıkıp aşırı zorlama yapmamak şartıyla, irtibat kurulan mana muteberdir.”³⁶ Buradan da anlaşıldığı üzere Nursi için müteşabihat Kur’an’ın anlam potansiyelini görmek konusunda bir sıçrama taşı vazifesi yapmaktadır.

³⁴ Rahman suresi,19-20. Meali: “Allah iki denizi salıverdi ki o denizler birbiriyle karşılaşsınlar. Aralarında ise bir engel vardır, birbirine karışmazlar”.

³⁵ Nursi, mektubat, s,502.

³⁶ İbn Aşur, Tefsiru’t-Tahrir ve’t-Tenvir, 1, 145.

3. Müteşabihlerin belâğatı bildirilmesi

Bazıları müteşabih ifadele şüreceğini zannederler. Onlar olmalıdır. Onlara kalsa hakikatlar, farklı muhataplar, farklıdır. Esasen belâgat, muktezâ yapmaktır. Bir çocukla konuşmak kendisini çocuklaştırmaya çalışması, yani çocuğa konuşurken veriyormuşçasına hitap etme, hakikatleri anlatırken, insanları için, tenezzülât-ı ilahiyeye kabîl ifadeler kullanır. Mesela Allah Sultânın tahtında kurulup İnsanlardaki duruma benzeyen benzetme kasd etmediği meyâsıfatlarını kesin bir tarzda müteşabih üslupları insanlardan hakikate geçirmek için vermektedir. Bu sırdandır lakin manaları tasvir ve ifade etmemiştir. Müteşabihler, ince hakikatlerin kısmıdır³⁷.

Yeri gelmişken şunu belirtenleri ediplerin lüksü saymak yeryatla çok az ilgili sanılan tahsisinde yaklaşık elli mecaz kullanır için: “Haydi arslanım, göreyi” “İçindekileri kustu”, birini birinin yaltaklanmasını anlatan eden kimse hakkında: “Ocağında”, tehlikeli iş yapan hakkında “ölümle pençeleyiyor” vb. de

³⁷ Nursi, İşaratu’l-İ’caz, s.1230.

bellidir ki bu ifadelerden kelimelerin hakiki anlamlarını kasd etmemektedir. Hasılı, müteşabihler insan yaratılışının, insan aklının ayrılmaz bir parçası olup beşerin lisanına da yansıdığından, Kur'an da bu dili kullanma durumunda olduğundan, onlara anlayacakları üslupla hitab etmek belâğatın ta kendisidir. Müellifimizin, yukarıdaki iktibaslardan bunu kasd ettiği anlaşılmaktadır.

4. Müteşabihleri i'cazı ispat etme vesilesi yapması

Müfessirimiz bazılarınca tenkit sebebi gösterilmek istenen müteşabihlerin, bilakis Kur'an'ın i'cazının delillerinden olduğunu güzelce açıklamaktadır. O bu hususlarda şöyle der:

a) Kur'an-ı Kerim umumi bir muallim ve mürşittir. Onun ders halkasında oturanlar, bütün bir insanlıktır. İnsanların ekserisi avamdır. Zira avama (geniş kitleye) yöneltilen hitabı, havas da pekala anlayıp yararlanır. Fakat durum tersine olursa, avam havassa ait ifadelerden istifade edemez. Halk alışkın oldukları hayal ve ifadenin dışına çıkarak mücerret gerçekleri ve sırf akli kategorileri temaşa edemezler. Ancak kendi hayallerindeki imajları dürbün tarzında kullanarak onların ötesindeki soyut gerçekleri temaşa edebilirler³⁸. Fakat nazarları hayallerin suretlerine hasr etmek, Allah Teala hakkında cisim ve cihet gibi kavramları çağırıştıracağından Kur'an, müteşabihleri doğru anlamının gereğini önemle vurgulamaktadır.

b) "Kur'anda müşkilat vardır" şeklindeki şüpheye şöyle cevap verir: "İşkal, yani müşkillik dedikleri şey, ya üslubun pek yüksek ve muhtasar olmasıyla mananın çok derin ve ince olmasından ileri gelir; Kur'an'ın müşkilatı bu kabildendir. Veya ibarede karışık ve düğümlü noktaların bulunmasından neş'et eder ki Kur'an-ı Kerim böylesi müşkilattan münezzehtir."³⁹

c) İleri sürülen şüphelerden biri de kâinatın çeşitli unsurlarından bahs eden yüzlerce müteşabih ayetin, kâinatın maddi yapısına, yaratılışa dair meselelerde kapalı ifadeler kullanmış olmasıdır. Buna karşı müellifimiz şöyle cevap verir: "Oluşumu bir ağaca benzeyen bu kâinatta mükemmele doğru bir meyil vardır. Yani tıpkı bir ağaçta olduğu gibi, kâinatın bütün cüzleri ve zerrelere kemale doğru yürümektedir. Bu ağacın bir parçası olan insanda da, terakki meyli dallanmıştır. Bu meyil çekirdek gibidir ki neşv-ü

neması birçok muamele ve te eklenmesiyle gelişir. Böyle b rur... Bu bilimler de basama kine çıkılamaz. Bir başka de ulum-i mütearife hükmünde asırda gelişmiş bir bilim dalı ders vermeye çalışmak, onlar uzaklaştırmaktan başka bir insanlar! Güneşin merkezde güneşin etrafında uçaktan da içinde binlerce canlının, mik Allah'ın azametini anlayın" insanları dini yalan saymaya

d) Müteşabih ayetlerle ilgili vap verir: "Kur'an'ın bu kab Fakat insanları tevhide irşad işaret etmesi gerekmez mi?" ilgili konuya dair hakikate u tur⁴⁰. Hakikatlere imada bul noksan bırakmamıştır. Bu bırakmamak gayesiyle çeşitli işaretlerde bulunmuştur. Me mekle beraber "yükevviru'l-l leyli"⁴² ve daha başka ayetlerd güne dair işaretler yerleştirmi

5. Müteşabihlerin hikmeti

Müellifimiz müteşabihleri altında olmasa da çeşitli vesimiz de bildirdiği müşterek Orijinal bulduğumuz tesbitler

a) Zahiri duyuların algılan

³⁸ Nursi, İşaratu'l-İ'caz, Bakara, 23-24 tefsirinde, s.1230.

³⁹ Aynı yer.

⁴⁰ Nursi, İşaratu'l-İ'caz, s.1228.

⁴¹ Nursi, Muhakemat, s.2033.

⁴² Zümer suresi, 5.

⁴³ Bu hikmetler için bkz. Süyuti, el

Kur'an kevnî meselelerden bahsederken insanların duyu organlarıyla algıladıkları zahiri idrakleri gözetir. Çünkü insanların, gözleriyle gördükleri şeyler, onlarca bedahet (kesin gerçek) derecesinde olduğundan bunun hilafına bir şeyi kabul etmek onlarca muhaldir. Dolayısıyla, onları ürkütmemek ve dini hakikatleri inkar etmelerine yol açmamak için hissiyatlarına hürmet etmek gerekir. Bu meselelerde belagat, ibham ve ıtlak iktiza eder ki onlara bir şaşırma olmasın⁴⁴. Nitekim çağdaş dönemde insanlar Dünyanın ve Güneşin hareketlerini gerçek şekliyle bilmelerine rağmen, hala bütün dillerde ve bütün ülkelerde “Güneş doğdu” “Güneş battı” demeye devam ederek, zahiri duyularla algılamamanın insanları ne derece tesir altında bıraktığını ortaya koymaktadırlar.

b) Mananın derin olmasından ötürü zeki insanların araştırma şevklerini artırma:

“Anlaşılması zor bir kelamın müşkilliği ya lafız ve üslubun perişanlığından neş’et eder ki bu kısım, beyanı vazıh olan Kur’an’a yanaşamamıştır. Veyahut mananın dakik, derin veyahut kıymettar veyahut sıradışı ve nadir olmasından dolayı, güya fikre karşı nazlanmak ve şevki artırmak için kendini göstermemek, kıymet ve ehemmiyet verdirmek ister. Müşkilat-ı Kur’aniyye bu kısımdandır.”⁴⁵

Burada işin can damarı durumunda olan bu “Fikre karşı nazlanma” ile “Kıymet ve ehemmiyet verdirmek” üzerine dikkatleri çekmek isterim. Hadis-i şerifteki tavsifi ile bedi manaları tükenmeyen Kur’an, adeta bir tomurcuk gibi yavaş yavaş açılmakta, açıldıkça her safhada başka güzelliklerini göstermektedir.

c) Kur’an’ın, her asrın ihtiyacına cevap verme gayesine katkısı:

Kur’an-ı Kerim tazeliğini, her asrın ihtiyacına cevap vermesini muhkem hakikatlerinin yanında, aynı zamanda, izafî müteşabih denilen ayetlerle devam ettirir. Her şey çok yalın söyleneceydi, diğer kitaplar gibi Kur’an da zamana karşı direnemez, aşınabilir, bazı insanlar artık içindeki her şeyin tüketilmiş olduğunu zannedebilirlerdi. “Binaenaleyh şu kadar uzun asırlar

boyunca gençliğini, güzelliğini elbette harikadır.”⁴⁶

d) Müteşabihler, Kur’anın

Kur’an-ı Kerim’de yüzlerce me edilmesi son derece güç adlı kitabının geniş bir bölümü basılan 25. söz boyunca, Kur’ zam camiiyeti, son derece “*Ve’ş-şemsu tecrî li mustekarr*” normal anlamını, hem fi müstekarr’ın ise hem ism-i za ğını, hülâsa bu ayetin birkaç “Zira elfaz-ı Kur’aniyye öyle her bir kelimenin, her bir ha bulunuyor. Her bir muhata sonra “*Ve’l-cibale evtada*”⁴⁸ ihtiva ve ifade ettikleri farklı

Sonra muhatabın bu kon “Eğer desen: “Geçmiş misalle onları irade etmiş ve işaret e ezeliyedir, hem muhtelif taba dizilmiş bütün beni ademe hi lara göre müteaddit manala İ’caz’da, şuradaki manalar m ları ilm-i sarf ve nahiv kaie düsturlarıyla, fenn-i belâğatin ber o manalar, ulum-i arab fikhın icmaiyle ve ihtilafları Kur’an o manalara dereceleri ya lafziyyedir, ya maneviyedi veya başka ayetten birer em otuz ve kırk ve altmış hatt

⁴⁴ Nursi, İşaratu’l-İ’caz, s.1231.

⁴⁵ Nursi, Muhakemat, s.1997.

⁴⁶ Nursi, İşaratu’l-İ’caz, 1228.

⁴⁷ Yasin suresi, 36.

⁴⁸ Nebe suresi, 7.

yazılan yüzbinler tefsirler, Kur'an'ın camiiyyet ve harikiyyet-i lafziyyesine kat'i bir bürhan-ı bahirdir.”⁴⁹

NETİCE

Elmalılı M. Hamdi Yazır ile Bediüzzaman Said Nursi, müteşabihler hakkında izahlarını makalemizde naklettiğimiz aşağıdaki sonuçları ortaya koymuşlardır. Onların bu değerli mütalaalarının müteşabihler konusundaki anlayışı yerli yerine oturtmanın da ötesinde, Kur'an tefsir ve anlayışına da büyük bir zenginlik kattığı kanaatindeyiz. Onları rahmet ve minnetle anıp tespitlerini şöylece özetliyoruz.

1- Kur'an-ı Kerim'de mühmel, manasız yer yoktur. Huruf-i mukatta'anın bile muhtemel çeşitli manaları ve işlevleri vardır. Şu halde Allah Teala'nın, Kur'an'da insanların anlamayacakları tarzda hitab etmesi söz konusu değildir.

2- Müteşabihler, muhataplara, Kur'an'ın hadd-ü hesaba gelmez sayıda araştırma konuları sezdirirler.

3- *Hafi, müşkil, mücmel* gibi kavramlar, bir itibarla müteşabihlere dahil olup onların kapsamını çok genişletirler. Kur'an'ın müteşabihleri, manalarının çokluğundan ötürü, beyan parıltıları ile gözleri kamaştırır.

4- Müteşabihler, Feyyaz-ı Mutlak hazretlerinin cömertliğinin tecellisidir. Müteşabihler bulunmasaydı, ilahi ihsanda cimrilik bulunduğu zannedilebilirdi.

5- Bazı mana ve hakikatleri muhkem tarzda anlatmak mümkün olmakla beraber, müteşabihlerle merak ve müteakiben hayret uyandırmak suretiyle ilahi talim ve irşad gerçekleşir.

6- Bazı mana ve hakikatleri muhkem ayetlerle anlatmak mümkün olmakla beraber, müteşabih bir misal veya bir ima ile sezdirip, muhatabı tefekküre sevk etmek daha faydalı ve verimlidir. İlahi talim ve irşad metodu, müteşabihler vasıtasıyla insanda merak ve hayret uyandırmak suretiyle, murad ettiği eğitimi gerçekleştirir.

7- Hakiki müteşabihlerin künhünü bilmek Allah Teala'ya mahsus ise de, ilim ve amel yönünden, matlup şartları haiz olan rasih alimler, te'vil ve içtihadlarıyla, imkanları ölçüsünde onları yorumlamakla görevlidirler.

8- Görmesi zayıf olanlar, bildikleri gibi, insanların bir leri müteşabih ifadelerle anlar.

9- Müteşabihleri kullanmak için nakisa teşkil etmez. Bilakis.

10- Kur'an-ı Kerim'in asıl manaları ve işaretleri sayılamaz. Onları müteşabih ifadelerle, yavaş yavaş ilham eder. Kur'an, insanı koşturmak için, beşer fikri ka-

11- Kur'an'ın esas maksadı budur. Kevni hadiselerden tahmin ve insanları ürkütmemek için bunu gerektirir. Aksi halde, dini yalan saymaya sevk eder. İfadelele yapar. Bununla b bildirmese de, ihtisas ehlinin nur.

12- Kur'an'ın harfi harfinde lın yerini tutmayacağı, en g zorluğu veya imkansızlığı ile

⁴⁹ Nursi, Sözler, 25. söz, s.176.